

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1

Εισαγωγή στη Μεθοδολογία Έρευνας – Φιλοσοφικές Θεωρήσεις

1.1. Ορισμός και Σκοπός της Επιστημονικής Έρευνας

Η επιστημονική έρευνα (research) αποτελεί τη θεμελιώδη διαδικασία μέσα από την οποία παράγεται και επεκτείνεται η ανθρώπινη γνώση σε κάθε επιστημονικό πεδίο. Στην ουσία συνιστά μια συστηματική, μεθοδικά οργανωμένη διεργασία, η οποία αποσκοπεί στην παραγωγή νέας γνώσης ή στη διεύρυνση της υπάρχουσας, μέσω της μελέτης, της ανάλυσης και της ερμηνείας φαινομένων. Απαραίτητο χαρακτηριστικό της έρευνας είναι η ύπαρξη σαφών, τεκμηριωμένων μεθόδων συλλογής και ανάλυσης δεδομένων, η αιτιολόγηση των συμπερασμάτων και η κριτική αποτίμηση των περιορισμών και των προϋποθέσεων της. Σύμφωνα με τους Ghauri και Grønhaug (2010), «έρευνα είναι κάτι που κάνουν οι άνθρωποι προκειμένου να διαπιστώσουν κάτι με συστηματικό τρόπο, διευρύνοντας κατά συνέπεια τις γνώσεις τους». Ο όρος «συστηματικός» είναι κεντρικός: υπονοεί ότι η έρευνα δεν βασίζεται σε αυθαίρετες πεποιθήσεις ή εντυπώσεις, αλλά σε λογικές σχέσεις και τεκμηριωμένες μεθόδους. Αυτό σημαίνει πρακτικά ότι ο ερευνητής οφείλει να επεξηγεί με διαφάνεια τις μεθόδους συλλογής δεδομένων που χρησιμοποίησε, να επιχειρηματολογεί για τη σημασία των αποτελεσμάτων και να αναγνωρίζει τους περιορισμούς της έρευνάς του (Ghauri & Grønhaug, 2010).

Η έρευνα ενέχει και χρονική διάσταση, καθώς πρέπει να ολοκληρώνεται σε συγκεκριμένο και εύλογο χρονικό πλαίσιο, ώστε να μπορεί να συνεισφέρει στο γνωστικό διάλογο του κλάδου. Αυτή η παρατήρηση είναι ιδιαίτερα σημαντική στις θεατρικές επιστήμες, όπου η έρευνα συχνά αφορά φαινόμενα εφήμερα εκ φύσεως, παραστάσεις, επιτελέσεις, σωματικές πρακτικές, που αποκτούν νόημα μόνο στο χρόνο τους.

Ορισμός της επιστημονικής έρευνας

Πολλοί ορισμοί έχουν προταθεί για την επιστημονική έρευνα. Ο Creswell (2014) την περιγράφει ως μια διαδικασία βήματος προς βήμα που χρησιμοποιείται για τη συλλογή και ανάλυση πληροφοριών προκειμένου να αυξηθεί η κατανόηση ενός θέματος ή ζητήματος. Ο Blumberg και συνεργάτες (2014) επισημαίνουν ότι η έρευνα χαρακτηρίζεται από τη συστηματική εμπειρική παρατήρηση, την τεκμηρίωση και αρχειοθέτηση δεδομένων, και τη δυνατότητα επαλήθευσης από άλλους ερευνητές. Στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών και των τεχνών, σημαντικά είναι και τα λεγόμενα του Saunders και των συνεργατών του (2019) ότι μεταξύ των σκοπών της έρευνας μπορεί να συγκαταλέγονται η περιγραφή, η επεξήγηση, η κατανόηση, η κριτική και η ανάλυση. Αυτή η πολλαπλότητα σκοπών είναι ιδιαίτερα εμφανής στη θεατρολογία, όπου μια έρευνα μπορεί ταυτόχρονα να περιγράφει μια παραστατική πρακτική, να την εξηγεί ιστορικά, να την κατανοεί ανθρωπολογικά και να την κρίνει αισθητικά.

Ο σκοπός της έρευνας στις θεατρικές και κοινωνικές επιστήμες

Στο χώρο των κοινωνικών επιστημών και των τεχνών, συμπεριλαμβανομένων των θεατρικών και παραστατικών τεχνών, η κατανόηση του τι συνιστά έρευνα και ποιος είναι ο σκοπός της αποτελεί απαραίτητο εφόδιο για κάθε ερευνητή που επιθυμεί να συνεισφέρει ουσιαστικά στον επιστημονικό του κλάδο. Η επιστημονική έρευνα στις θεατρικές σπουδές έχει ιδιαίτερο χαρακτήρα που απορρέει από τη φύση του αντικειμένου της. Μπορεί να αφορά τόσο τη μελέτη της θεατρικής πράξης (π.χ. η κοινωνικοπολιτική διάσταση του σύγχρονου θεάτρου), όσο και την ανάλυση του ίδιου του καλλιτεχνικού αποτελέσματος (π.χ. αφηγηματικές τεχνικές στη δραματολογία). Η Fischer-Lichte (2008) επισημαίνει ότι η παράσταση ως γεγονός είναι εφήμερη, και αυτό έχει άμεσες συνέπειες για το πώς μπορούμε να την ερευνήσουμε, να την τεκμηριώσουμε και να τη θεωρητικοποιήσουμε. Οι Kershaw και Nicholson

(2011), στο συλλογικό τους έργο “Research Methods in Theatre and Performance”, τονίζουν ότι η θεατρολογική έρευνα κινείται σε μια διαρκή τάση μεταξύ ενός αναλυτικού και ενός πρακτικού πόλου: από τη μια, η αυστηρή επιστημονική μεθοδολογία και από την άλλη, η κατανόηση του θεάτρου ως βιωματικής εμπειρίας. Αυτή η εγγενής διπολικότητα δεν αποτελεί αδυναμία, αλλά ιδιαίτερη δύναμη του κλάδου.

Χαρακτηριστικά της επιστημονικής μεθόδου

Ανεξάρτητα από τον επιστημονικό κλάδο, η επιστημονική μέθοδος χαρακτηρίζεται από ορισμένα θεμελιώδη γνωρίσματα. Η αντικειμενικότητα, ή πιο ακριβώς, η μέριμνα για ελαχιστοποίηση των προκαταλήψεων, αποτελεί βασική αρχή. Σε αυτό συνεισφέρει η συστηματικότητα: η τήρηση τυπικών διαδικασιών συλλογής και ανάλυσης δεδομένων, η καταγραφή και κοινή χρήση μεθόδων ώστε τα αποτελέσματα να μπορούν να ελεγχθούν ή να επαναληφθούν από άλλους. Το ζήτημα της επαναληψιμότητας είναι βέβαια πολυσυζητημένο στις τέχνες και τις ανθρωπιστικές επιστήμες. Κανείς δεν μπορεί να επαναλάβει «ακριβώς» μια ιστορική παράσταση ή να αναπαράγει τη βιωματική εμπειρία ενός θεατή. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Denzin (2009), η εγκυρότητα στις ποιοτικές και ερμηνευτικές επιστήμες δεν σχετίζεται με την επαναληψιμότητα, αλλά με τη διαφάνεια, τη συνέπεια και την αξιοπιστία της ερμηνευτικής διαδικασίας.

1.2. Βασικές Έννοιες και Επιστημολογικά Πλαίσια

Για να κατανοήσει κανείς τη μεθοδολογία της έρευνας, ιδιαίτερα στο χώρο των κοινωνικών και παραστατικών επιστημών, είναι απαραίτητο να εξοικειωθεί με ορισμένες θεμελιώδεις έννοιες που διέπουν τη φιλοσοφία της επιστήμης. Οι έννοιες αυτές δεν αποτελούν αφηρημένες θεωρητικές κατασκευές. Αντιθέτως, επηρεάζουν άμεσα τον τρόπο με τον οποίο σχεδιάζεται, εκτελείται και αξιολογείται κάθε ερευνητικό έργο.

Η διάκριση μεθόδων και μεθοδολογίας

Συχνά οι όροι **μέθοδοι** (methods) και **μεθοδολογία** (methodology) χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, αλλά αυτό είναι επιστημολογικά ανακριβές. Ως μέθοδοι νοούνται οι τεχνικές και διαδικασίες που χρησιμοποιούνται για την απόκτηση και ανάλυση δεδομένων, όπως ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις, πα-

ρατήρηση, ανάλυση αρχείων, κ.ά. Η μεθοδολογία, αντίθετα, είναι η θεωρία του τρόπου πραγματοποίησης της έρευνας, δηλαδή η κατανόηση των φιλοσοφικών θεμελίων που δικαιολογούν τη συγκεκριμένη επιλογή μεθόδων (Saunders et al., 2019). Με άλλα λόγια, οι μέθοδοι είναι τα εργαλεία, ενώ η μεθοδολογία είναι ο λόγος για τον οποίο επιλέγονται αυτά τα εργαλεία. Η διάκριση αυτή είναι κρίσιμη για έναν ερευνητή θεατρολόγο. Όταν, για παράδειγμα, επιλέγεται η συμμετοχική παρατήρηση ως μέθοδος για τη μελέτη μιας θεατρικής κοινότητας, αυτή η επιλογή δεν είναι τυχαία ή βολική. Αντανακλά μια συγκεκριμένη οντολογική και επιστημολογική θέση σχετικά με τη φύση της γνώσης και τον τρόπο πρόσβασης στην κοινωνική πραγματικότητα.

Θεωρία, υπόθεση και έννοιες

Μια ακόμη θεμελιώδης διάκριση αφορά τη σχέση μεταξύ θεωρίας, υπόθεσης και εμπειρικών δεδομένων. Η θεωρία, κατά τον Bryman (2016), είναι ένα σύνολο ιδεών που παρέχει μια εξήγηση για τα παρατηρούμενα φαινόμενα. Στις θεατρικές επιστήμες, θεωρητικά πλαίσια όπως η σημειολογία, η φαινομενολογία, ή οι θεωρίες επιτελεστικότητας (performance theory) λειτουργούν ακριβώς με αυτόν τον τρόπο: παρέχουν ένα πλαίσιο ερμηνείας για τα δεδομένα της παρατήρησης και της ανάλυσης. Η υπόθεση, από την άλλη, είναι μια εκ των προτέρων διατύπωση σχέσης μεταξύ δύο ή περισσότερων μεταβλητών, η οποία μπορεί να ελεγχθεί εμπειρικά. Στις ποσοτικές μελέτες, π.χ. στη διερεύνηση της επίδρασης του θεατρικού παιχνιδιού στην αυτοπεποίθηση μαθητών, η διατύπωση και ο έλεγχος υποθέσεων είναι κεντρικά. Στις ποιοτικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις, η έρευνα δεν ξεκινά με υποθέσεις που αναζητούν επαλήθευση, αλλά με ερωτήματα που αναζητούν κατανόηση.

Επαγωγική, συμπερασματική και αποδεικτική συλλογιστική

Δύο θεμελιώδεις **ερευνητικές λογικές**, η **επαγωγική** (inductive research) και η **συμπερασματική** (deductive research), αντιστοιχούν σε διαφορετικές φιλοσοφικές παραδοχές για τη σχέση θεωρίας και εμπειρίας. Στην επαγωγική λογική, ο ερευνητής κινείται από συγκεκριμένες παρατηρήσεις προς την κατασκευή θεωρητικών προτάσεων. Στη συμπερασματική λογική, ο ερευνητής ξεκινά από μια θεωρία ή υπόθεση και κινείται προς την εμπειρική επαλήθευση ή απόρριψη (Saunders et al., 2019). Πολλές σύγχρονες ερευνητικές προσεγγίσεις στις κοινωνικές επιστήμες συνδυάζουν στοιχεία και των δύο λογικών, ακολουθώντας μια αμφίδρομη σχέση θεωρίας και δεδομένων.

Στη θεατρολογία, η επαγωγική λογική είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη: ο ερευνητής παρατηρεί, καταγράφει, βιώνει και από αυτά τα εμπειρικά δεδομένα οικοδομεί θεωρητικές ερμηνείες. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Schechner (2013), ακόμη και στην καθαρά πρακτική-βιωματική έρευνα υπάρχει πάντα μια θεωρητική προγενέστερη κατανόηση που καθορίζει τι παρατηρούμε και πώς. Σύγχρονες ερευνητικές προσεγγίσεις τείνουν να συνδυάζουν τις δύο λογικές σε μια αμφίδρομη κίνηση που ο Peirce (1878) αποκάλεσε αποδεικτική συλλογιστική (abductive reasoning): ο ερευνητής κινείται μεταξύ δεδομένων και θεωρίας, αναθεωρώντας συνεχώς και τα δύο. Στην έρευνα σε παραστατικές τέχνες, αυτή η αμφίδρομη κίνηση είναι ιδιαίτερα εμφανής: ο ερευνητής μπορεί να ξεκινά με μια χαλαρή θεωρητική πλαισίωση (π.χ. θεωρία σώματος κατά Merleau-Ponty), να συλλέγει βιωματικά δεδομένα από πρόβες, και να αναθεωρεί διαρκώς τόσο τη θεωρία όσο και την ερμηνεία των δεδομένων.

1.3. Μορφές Έρευνας

Η έρευνα δεν είναι ένα ενιαίο και αδιαίρετο φαινόμενο. Ανάλογα με το σκοπό της, τη φύση των δεδομένων που χρησιμοποιεί, τη διαδικασία που ακολουθεί και τη λογική στην οποία στηρίζεται, διακρίνονται διαφορετικές μορφές έρευνας. Η γνώση αυτών των κατηγοριοποιήσεων βοηθά τον ερευνητή να τοποθετήσει τη δική του δουλειά στο ευρύτερο επιστημολογικό τοπίο.

Κατηγοριοποίηση με βάση τον σκοπό

Η **βασική ή καθαρή έρευνα** (basic/pure research) αποσκοπεί κυρίως στη διεύρυνση της γνώσης, χωρίς άμεσο στόχο πρακτικής εφαρμογής. Στη θεατρολογία, παράδειγμα βασικής έρευνας αποτελεί η ιστορική μελέτη της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας ή η θεωρητική ανάλυση της έννοιας της επιτελεστικότητας. Ακόμη η μελέτη για την εξέλιξη της μιμητικής θεωρίας του Αριστοτέλη και την επιρροή της σε μεταγενέστερα θεατρικά ρεύματα. Η **εφαρμοσμένη έρευνα** (applied research) σχεδιάζεται με στόχο να αντιμετωπίσει και να δώσει λύσει σε συγκεκριμένα πρακτικά ζητήματα. Άρα μια έρευνα για το ρόλο της θεατρικής εκπαίδευσης στη βελτίωση των κοινωνικών δεξιοτήτων παιδιών με ΔΕΠΥ, θα μπορούσε να ενταχθεί σε αυτή την κατηγορία. Ιδιαίτερη μορφή εφαρμοσμένης έρευνας αποτελεί η **έρευνα δράσης** (action research), στην οποία ο ερευνητής δεν περιορίζεται στη συλλογή και ανάλυση δεδομένων, αλλά συμμετέχει ενεργά στην εφαρμογή παρεμβάσεων και αξιο-

λογεί τα αποτελέσματά τους. Στο θέατρο, η έρευνα δράσης απαντάται συχνά σε έργα Θεατρικής Αγωγής ή Θεάτρου του Καταπιεσμένου, όπου ο ερευνητής-πρακτικός αναλαμβάνει ταυτόχρονα ρόλο ανάλυσης και μεταμόρφωσης μιας κοινωνικής κατάστασης (Boal, 1979). Επίσης ο σχεδιασμός και η υλοποίηση θεατρικού εργαστηρίου σε σχολικό πλαίσιο για την ενίσχυση της ενσυναίσθησης, με ταυτόχρονη παρατήρηση και ανάλυση της επίδρασής του στους μαθητές.

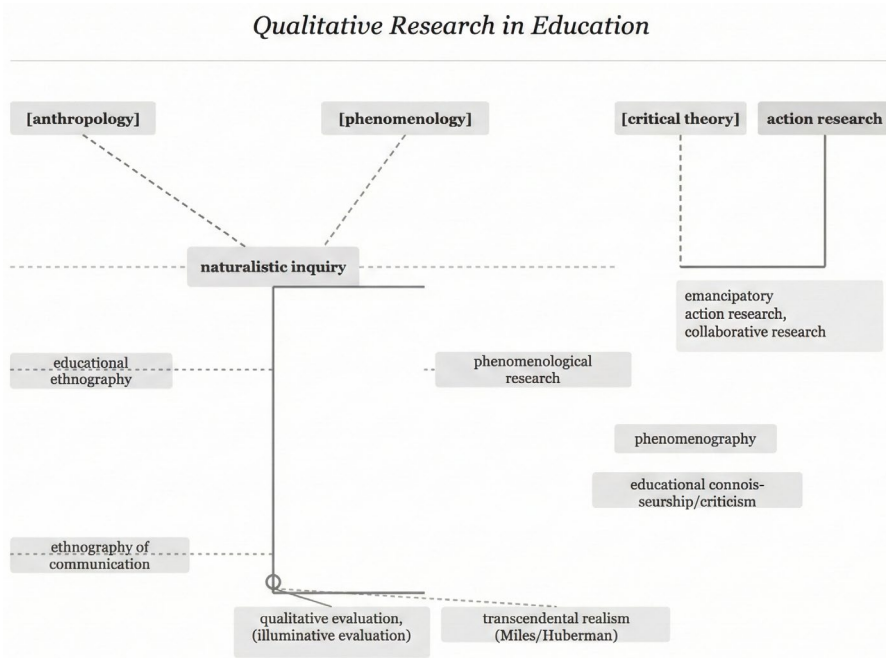
Κατηγοριοποίηση με βάση τη φύση των δεδομένων

Η **ποιοτική έρευνα** (qualitative research) βασίζεται σε δεδομένα που δεν είναι διακριτά και μετρήσιμα, αλλά αφηγηματικά, βιωματικά και ερμηνευτικά. Εστιάζει στην εις βάθος κατανόηση εμπειριών, νοημάτων και κοινωνικών διεργασιών μέσα από αφηγηματικά ή οπτικά δεδομένα (συνεντεύξεις, παρατήρηση, ανάλυση περιεχομένου). Στη θεατρολογία, η ποιοτική έρευνα είναι ο κυρίαρχος τρόπος μελέτης παραστάσεων, θεατρικών κοινοτήτων και βιωματικών διαδικασιών. Ένα τέτοιο παράδειγμα έρευνας θα μπορούσε να αποτελέσει μια εθνογραφική μελέτη της δυναμικής που αναπτύσσεται ανάμεσα στους ηθοποιούς κατά τη διαδικασία των προβών μιας παράστασης.

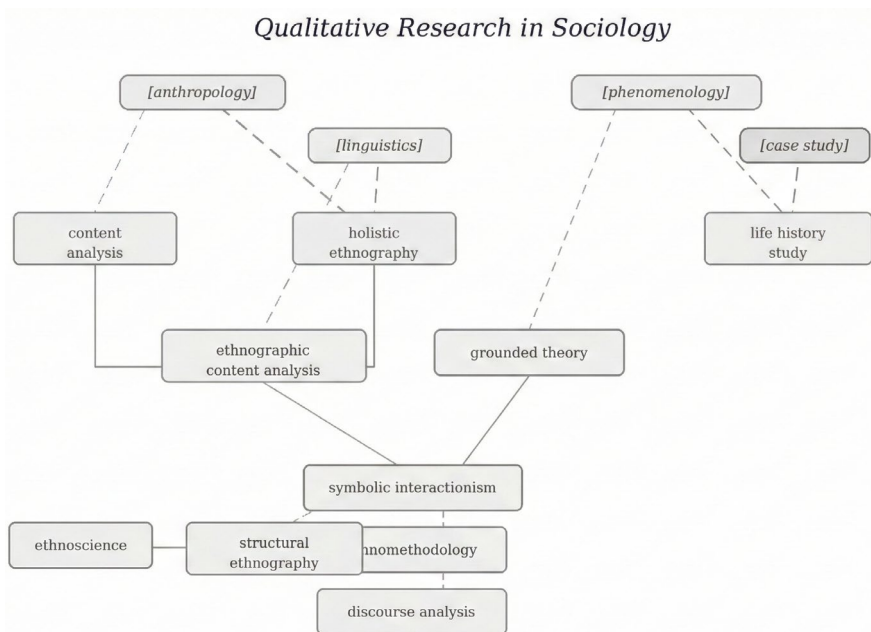
Η **ποσοτική έρευνα** (quantitative research) βασίζεται σε μετρήσιμα και στατιστικά αναλύσιμα δεδομένα. Στις θεατρικές σπουδές, οι ποσοτικές μέθοδοι χρησιμοποιούνται σε έρευνες που αφορούν δημογραφικά στοιχεία κοινού, μέτρηση εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων παρεμβάσεων ή ανάλυση πολιτιστικής κατανάλωσης. Η διεξαγωγή ερωτηματολογίου για την αποτύπωση της στάσης του κοινού απέναντι σε μια διαδραστική παράσταση, με ανάλυση των αποτελεσμάτων μέσω στατιστικών διεργασιών, αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας έρευνας.

Η **μεικτή έρευνα** (mixed-methods research) συνδυάζει τις ποιοτικές και ποσοτικές προσεγγίσεις για πληρέστερη κατανόηση σύνθετων φαινομένων. Εδώ μία συνδυαστική χρήση ερωτηματολογίων (ποσοτικά) και συνεντεύξεων (ποιοτικά) για την αξιολόγηση της επίδρασης ενός θεατρικού προγράμματος σε φυλακισμένους, θα αποτελούσε ένα επίσης χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Πίνακας: Ποιοτική έρευνα στην Εκπαίδευση

Πίνακας: Ποιοτική έρευνα στην Κοινωνιολογία

Κατηγοριοποίηση με βάση τη διαδικασία

Η **διερευνητική έρευνα** (exploratory research) εφαρμόζεται όταν το υπό μελέτη πρόβλημα δεν έχει οριστεί με σαφήνεια. Αξίζει να σημειωθεί ότι συχνά καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ένα υποτιθέμενο πρόβλημα δεν υφίσταται στη μορφή που είχε αρχικά υποτεθεί (Saunders et al., 2019). Η **περιγραφική έρευνα** (descriptive research) επιχειρεί να αποτυπώσει την πραγματικότητα όπως παρουσιάζεται σε μια δεδομένη στιγμή. Η **αναλυτική έρευνα** (analytical research) επιχειρεί να εξηγήσει τα «γιατί» και τα «πώς», αναζητώντας σχέσεις αιτίου-αιτιατού.

1.4. Φιλοσοφικές Θεωρήσεις για τη Μεθοδολογία Έρευνας

Η επιλογή μεθοδολογίας δεν είναι μια απλή τεχνική απόφαση. Πίσω από κάθε ερευνητική επιλογή, τι μελετούμε, πώς το μελετούμε, τι θεωρούμε «αποδεικτικό στοιχείο», υπάρχει ένα πλέγμα φιλοσοφικών παραδοχών που διαμορφώνεται από τη στάση του ερευνητή απέναντι σε ερωτήματα για τη φύση της πραγματικότητας, τον τρόπο απόκτησης γνώσης και το ρόλο των αξιών. Ο Crotty (1998) επισημαίνει ότι αυτές οι παραδοχές διαμορφώνουν τον τρόπο κατανόησης των ερευνητικών ερωτημάτων, τις μεθόδους που υιοθετούνται και την ερμηνεία των πορισμάτων. Σύμφωνα δε με τους Burrell και Morgan (1979), ακόμη και ασυνείδητα, κάθε ερευνητής κάνει παραδοχές για την ανθρώπινη γνώση (**επιστημολογικές**), για την ύπαρξη της πραγματικότητας (**οντολογικές**) και για τον τρόπο που οι αξίες επηρεάζουν την έρευνά του (**αξιολογικές**). Η κατανόηση αυτού του φιλοσοφικού υπόβαθρου δεν αποτελεί πολυτέλεια για τον ερευνητή, είναι αναγκαία συνθήκη για τη συνοχή και την αξιοπιστία της ερευνητικής εργασίας. Ένας ερευνητής που επιλέγει εθνογραφικές μεθόδους για τη μελέτη μιας θεατρικής ομάδας, αλλά δεν έχει αναστοχαστεί στις οντολογικές και επιστημολογικές παραδοχές που αυτή η επιλογή προϋποθέτει, κινδυνεύει να παρουσιάσει αποτελέσματα που υπονομεύουν τη φιλοσοφική τους συνέπεια.

Σε αυτή την ενότητα αναλύονται συστηματικά τα τέσσερα θεμελιώδη φιλοσοφικά πεδία που επηρεάζουν τη μεθοδολογία - η **οντολογία**, η **επιστημολογία**, η **αξιολογία** και η **πραγματοσύνη** (ή πραγματολογία, pragmatism) - και παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο καθένα από αυτά επηρεάζει το σχεδιασμό, τις μεθοδολογικές επιλογές και την εφαρμογή της έρευνας στις θεατρικές επιστήμες. Η σαφής αναγνώριση και δήλωση των παραδοχών αυ-

τών προσδίδει συνέπεια και εγκυρότητα στη μεθοδολογική επιλογή. Για κάθε φιλοσοφικό πεδίο, η ανάλυση δεν σταματά στη θεωρητική πλαisiώση, αλλά προχωρά σε συγκεκριμένα παραδείγματα από τον κόσμο του θεάτρου και των παραστατικών τεχνών.

Πίνακας: Φιλοσοφική ερευνητική προσέγγιση.

Ερώτημα	Τι εξετάζει	Ονομάζεται
Τι είναι η πραγματικότητα;	Η φύση του «κόσμου» και του αντικειμένου της έρευνας	Οντολογία
Πώς γνωρίζουμε για την πραγματικότητα;	Πώς παράγεται έγκυρη γνώση	Επιστημολογία
Ποιες αξίες επηρεάζουν την έρευνα;	Ρόλος συναισθημάτων, θέσεων και ηθικής	Αξιολογία

1.4.1. Οντολογία: Η Φύση της Πραγματικότητας και ο Αντίκτυπός της στην Ερευνητική Σχεδίαση

Θεωρητική θεμελίωση

Η **οντολογία** (ontology) είναι ο κλάδος της φιλοσοφίας που εξετάζει τη φύση του όντος και της ύπαρξης: τι υπάρχει, πώς υπάρχει και πώς οργανώνονται οι οντότητες στον κόσμο. Αν η οντολογία αφορά τη φύση της πραγματικότητας γενικώς, στο πλαίσιο της κοινωνικής επιστήμης γίνεται ειδικότερα ερώτημα: «Ποια είναι η φύση της κοινωνικής πραγματικότητας; Υπάρχει ανεξάρτητα από τα ανθρώπινα υποκείμενα που τη βιώνουν, ή δημιουργείται μέσα από τις σκέψεις, τις πράξεις και τις αλληλεπιδράσεις τους;» (Saunders et al., 2019). Η πλέον θεμελιώδης διάκριση στη σύγχρονη μεθοδολογική βιβλιογραφία είναι αυτή μεταξύ **αντικειμενισμού** (objectivism) και **κονστρουκτιβισμού** (constructivism), που παλαιότερα αποκαλούνταν και ως «**υποκειμενισμός**» (subjectivism). Ο αντικειμενισμός υποστηρίζει ότι τα κοινωνικά φαινόμενα, οι κανόνες, οι θεσμοί, οι πολιτιστικές δομές, έχουν μια αντικειμενική ύπαρξη, ανεξάρτητη από τα κοινωνικά υποκείμενα και τις από-

ψεις τους. Υποστηρίζει δηλαδή, ότι η πραγματικότητα υπάρχει ανεξάρτητα από την ανθρώπινη συνείδηση. Ένα τέτοιο παράδειγμα θα αποτελούσε η ανάλυση της δομής και του κειμένου μιας θεατρικής παράστασης ως ανεξάρτητων, αντικειμενικών οντοτήτων, ανεξάρτητα από το θεατή.

Απεναντίας, ο κονστρουκτιβισμός, που πολλές φορές αποδίδεται στους Berger και Luckmann (1966) και τη θεωρία τους για την κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας, υποστηρίζει ότι τα κοινωνικά φαινόμενα και τα νοήματά τους δημιουργούνται συνεχώς μέσα από τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Η πραγματικότητα κατασκευάζεται μέσα από τις εμπειρίες και τις ερμηνείες των υποκειμένων. Η ερμηνευτική ανάλυση των αφηγηματικών εμπειριών θεατών μιας παράστασης, το πώς δηλαδή διαφορετικοί θεατές κατασκευάζουν διαφορετικό νόημα για το ίδιο έργο αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα.

Μεταξύ αυτών των δύο πόλων κινείται μια σειρά ενδιάμεσων θέσεων. Ο **κριτικός ρεαλισμός** (Bhaskar, 1975; Archer, 1995) αποτελεί μια τέτοια ενδιάμεση θέση. Αποδέχεται ότι υπάρχει μια πραγματικότητα ανεξάρτητη από το νου, αλλά υποστηρίζει ότι η πρόσβασή μας σε αυτήν είναι πάντα μερική, επηρεασμένη από τα γνωστικά μας φίλτρα, τις κοινωνικές δομές και τα διαθέσιμα εννοιολογικά εργαλεία. Ο κριτικός ρεαλισμός διακρίνει τρία στρώματα πραγματικότητας: το **εμπειρικό** (αυτό που παρατηρούμε), το **πραγματικό** (αυτό που υπάρχει) και το **βαθύ ή αναγκαστικό** (οι μηχανισμοί και δομές που δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμοι, αλλά παράγουν τα εμπειρικά γεγονότα). Η ανάλυση της επίδρασης κοινωνικο-πολιτισμικών παραγόντων στην πρόσληψη ενός θεατρικού έργου από διαφορετικές ομάδες θεατών, είναι ένα τέτοιο παράδειγμα.

Επίδραση στο σχεδιασμό και τις μεθοδολογικές επιλογές

Η οντολογική θέση του ερευνητή έχει άμεσες συνέπειες στο πώς σχεδιάζει και υλοποιεί την έρευνά του. Ο «αντικειμενιστής» ερευνητής θα τείνει να αναζητά μετρήσιμα, γενικεύσιμα δεδομένα, να κρατά απόσταση από το αντικείμενό του και να επιλέγει μεθόδους που ελαχιστοποιούν την υποκειμενική ερευνητική επιρροή. Αντίθετα, ο «κονστρουκτιβιστής» ερευνητής θα τείνει να επικεντρώνεται στα νοήματα που κατασκευάζουν τα υποκείμενα, να επιλέγει μεθόδους εγγύτητας και εμβάθυνσης (συνεντεύξεις, εθνογραφία, αφηγηματι-